

Nejdet DURAK,
*Professor of the Philosophy and
 Religious Studies Department,
 Suleyman Demirel University
 Çünür, 32000 Bozanönü Village, Merkez/Isparta
 E-mail: nejdetdurak@sdu.edu.tr*

Şulenur DEMİRBİLEK,
*Graduate Student of the Department of
 History of Philosophy of Süleyman
 Demirel University, Faculty of Divinity.
 Süleyman Demirel University East Campus Faculty
 of Theology 32260 Çünür, Isparta, Türkiye.
 E-mail: suledmrblk94@gmail.com*

DOI: 10.47980/MOTURIDIY/2024-1/11

DESCARTES VE HUME DÜŞÜNCESİNDE KENDİLİK PROBLEMİ

DEKART VA YUM QARASHLARIDA O'ZLIK MUAMMOSI

THE PROBLEM OF THE SELF IN THE THOUGHT OF DESCARTES AND HUME

GİRİŞ

Kendilik problemi zihin felsefesinin tartışmalı konuları içerisinde yer almaktadır. Özellikle bilinç hakkında ortaya koyulan teorilerin alt başlığı olarak konumlandırılabilen kendilik problemi (problem of self-awareness) başlı başına bir tartışma alanına sahiptir. Bu tartışmaların temel hareket noktası kanaatimizce, varlıkların ontolojik olarak bir töze sahip olup olmadıklarıyla ilişkilidir. Bu bağlamda kendilik problemi, varlığın ontolojik olarak bir töze sahip olma veya olmama durumuna dair ortaya konulmuş olan birbirinden farklı ve zıt görüşler doğrultusunda şekillenmektedir. Descartes ve David Hume'un kendilik/benlik problemine ilişkin ortaya koymuş oldukları görüşleri değerlendirdiğimizde Descartes'in sabit töz fikrini kabul etmesiyle doğru orantılı olarak, varlıkların sabit bir benliğinin olduğu fikrini özellikle «cogito» yani düşünme faaliyeti üzerinden ele aldığını görmekteyiz. Descartes insanın sahip olduğu bütün duyumsamalar, bedensel faaliyetler çeşitli nedenlerle duraksamaya uğramaktadır. Ancak düşünme eylemi insan düşünmeme çabasına girse dahi devam etmektedir. Bu nedenle Descartes, «Düşünüyorum o halde varım» ifadesiyle, düşünme eylemini değişmeyen, hiçbir

surette kesintiye uğramayan varoluşsal bir zorunluluk, değişmeyen bir töz olarak tanımlamaktadır. Öte yandan Hume ise kendilik problemi karşısında Descartes'in tam aksi bir tavır sergilemektedir. Onun sabit bir tözün ve buna bağlı olarak değişmeyen bir benliğin varlığını kabul etmeyişi, mutlak değişim fikrini savunmasının bir sonucudur. Hume'a göre bütün varlıklar sürekli değişim halindedir. Bu nedenle de ontolojik olarak değişmeyen bir unsurun varlığından söz edilemez. Hume nesnelere dair zihinde gerçekleşen imgelemin sürekliliğini ise bir algı yanılması olarak nitelendirmektedir. Her iki filozofun konuya yaklaşım şekli varlığı anlamlandırma çabasındaki farklı yaklaşım şeklinin bir neticesidir. Bu bağlamda Descartes ve Hume kendilik konusunda iki uç noktada yer almasının varlığı anlamlandırmaya ilişkin geliştirdikleri düşünce sisteminde mevcut olan farklarla doğrudan ilişkilendirilebilir.

ANA BÖLÜM

Descartes'in Düşüncesinde Kendilik Problemi

Descartes hakikate ulaşmak ve ulaştığı bu hakikat sayesinde varlığın özünde bulunan temel varoluşsal sebebi açığa çıkarmak istemektedir. Onun bu çabası doğrultusunda kullanmış olduğu birincil yöntem «şüphe» dir. Descartes bilgisi dahilinde yer alan bütün her şeyden şüphe etmekle birlikte, bu şüphenin onu götüreceği şüphe edilemeyen bir gerçeğin var olması ihtimaliyle hareket etmektedir. Öktem'e göre, o bu şüphenin sonucunda, şüphe ettiğinden artık şüphe etmediğini, bunun ise bir çeşit düşünme olduğunu, dolayısıyla var olduğunu çıkarmış, yani «*düşünüyorum öyleyse varım*» şeklinde ifade edilen *Cogito ergo sum*'a ulaşmıştı (Öktem Ülker, 2020:51-73).

Bütün bu sorgulamalar Descartes'i zihni araştırmaya yöneltmiştir. Kanaatimizce onun yeni bir varlık alanı olarak zihni belirlemesine neden olan düşünce ise beden ve zihnin ontolojik yapısındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Descartes bir zihin tanımlaması yapmakta ve zihne ilişkin şu ifadeleri kullanmaktadır; « Bu araştırmaya öncelikle beden ve zihin arasında çok büyük bir farklılık bulunduğunu; bedenin doğası gereği her zaman bölünebilir olmasına karşın zihnin tümüyle bölünmez olduğunu vurgulayarak başlamak istiyorum.» (Meditasyonlar Descartes, 2021:107) Bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki, Descartes burada zihni bedenden farklı kılan temel bir ayrım noktasını dile getirmekte ve zihnin bölünmez bir yapısının olduğu fikrini ortaya koymakta ve bu durumun beden için geçerli olmadığını dile getirmektedir. Descartes'in zihin

Özet. Zihin felsefesinin tartışmalı konuları içerisinde sayılabilecek olan kendilik problemi, tarihsel süreç içerisinde okunduğunda töz fikrinin kabulü veya reddi ile doğrudan ilişkili bir konu olarak görünmektedir. Descartes ve David Hume tarihsel süreç içerisinde felsefi düşüncede kırılma noktalarında yer almış iki önemli filozof olarak kendilik problemine farklı yönlerden yaklaşmışlardır. Descartes probleme değişmeyen sabit bir töz arayışıyla yönelmiş ve «cogito» (düşünüyorum) ile sorunun kendi bakış açısıyla çözümünü ortaya koymak istemiştir. Hume ise Descartes'in aksine değişimin sürekliliği içerisinde değişmeyen hiçbir unsurun olmadığını bu nedenle de sabit bir töz, değişmeyen bir kendilikten söz edilemeyeceğini düşünmektedir. Ona göre kesin bilgisine ulaştığımız düşündüğümüz her şey, algılar demeti sayesinde zihnimizde bir bütünlük olduğu yanılgısının bir sonucudur. Bu çalışmada Descartes ve Hume'un bizim ifademizle kendilik problemine ilişkin görüşleri ele alınacak ve sonuç kısmında iki görüş arasındaki temel farklar tespit edilecektir.

Anahtar kelimeler: Descartes, Hume, Zihin, Bilinç, Kendilik, Algılar demeti.

Annotatsiya. Ong falsafasining munozarali masalalari qatorida ko'rib chiqilishi mumkin bo'lgan o'zlik muammosi tarixiy jarayon ichida o'rganilganda substantsiya g'oyasini qabul qilish yoki rad etish bilan bevosita bog'liq bo'lgan masala sifatida namoyon bo'ladi. Tarixiy jarayon davomida falsafiy tafakkurning ajralish nuqtalaridan o'rin olgan ikki yirik faylasuf Dekart va Devid Yum o'zlik muammosiga turli nuqtai nazardan yondashgan. Dekart muammoga o'zgaras, turg'un substansiyaning izlash yo'li bilan yondashgan va «kogito» (fikrlayapman) tushunchasi bilan muammoning yechimini o'z nuqtai nazaridan ilgari surmoqchi bo'lgan. Yum esa, Dekartdan farqli o'laroq, o'zgarishning uzluksizligida biror o'zgaras element yo'q deb hisoblaydi va shuning uchun qo'zg'almas substansiya yoki o'zgaras borliq haqida gapirishning iloji yo'q. Uning so'zlariga ko'ra, biz aniq ma'lumotga egamiz deb o'ylagan hamma narsa, ongimizda idroklar to'plami tufayli bir butunlik shakllanadi, degan noto'g'ri e'tiqod natijasidir. Ushbu tadqiqotda Dekart va Yumning o'zlik muammosi haqidagi qarashlari muhokama qilinadi va xulosada bu ikki qarash o'rtasidagi asosiy farqlar aniqlanadi.

Kalit so'zlar: Dekart, Yum, aql, ong, o'zlik, idroklar to'plami.

Abstract. The problem of self, which can be considered among the controversial issues of philosophy of mind, appears to be an issue directly related to the acceptance or rejection of the idea of substance when read in the historical process. Descartes and David Hume, two important philosophers who have been at breaking points in philosophical thought throughout the historical process, approached the problem of self from different perspectives. Descartes approached the problem by searching for an unchanging, fixed substance and wanted to put forward the solution of the problem from his own perspective with "cogito" (I think). Hume, on the contrary to Descartes, thinks that there is no unchanging element in the continuity of change, and therefore we cannot talk about a fixed substance or an unchanging entity. According to him, everything that we think we have definitive knowledge of is a result of the mistaken belief that a unity is formed in our minds thanks to the bundle of perceptions. In this study, Descartes' and Hume's views on the problem of the self, as we call it, will be discussed, and in the conclusion, the main differences between the two views will be determined.

Keywords: Descartes, Hume, mind, consciousness, self, bundle of perceptions.

hakkında böyle bir fikir ortaya koymasını sağlayan ve varlığını fark etmesiyle birlikte insanı yorumlama biçiminin de değişmesine sebep olan şey yukarıda dile getirdiğimiz gibi 'düşünme' faaliyetidir. Özellikle varlığı konusunda herhangi bir şüpheye yer bırakmayan ben hissini sürekliliği ile düşünmenin aralıksız insan zihninde devam etmesi arasında bir ilişki kurmaktadır. Descartes; «Her şeyin yanlış olduğunu düşünmek istediğim sırada, öyle düşünen ben'imın mecburen herhangi bir şey olması gerektiğini fark ettim. Ve şu hakikat dikkatimi çekti: *Düşünüyorum o halde varım.*» (Rene Descartes, 2020:46) Descartes bu farkındalıkla birlikte benlik ve düşünmeyi bir ve aynı görmektedir. Bu bağlamda Descartes'in cogito argümanını kendimize ilişkin bilgimizin sahip olduğumuz ilk ve

en kesin bilginin değişmez bir parçası, bir hareket noktası olduğu düşünülmektedir. (Yalçın Şahabettin, 2023:107-118) Bu doğrultuda bakıldığında ona göre düşünmekte benlik gibi hiçbir zaman varlık alanından çıkmadığı kanaati oluşmaktadır. Böylelikle kişinin, düşündüğünün farkında olmasa da düşünmeye devam etmesi hali gibi, benlik sorgulaması içine girmese dahi hatta yaşamı boyunca benliği olduğu farkına varmasa da benliği var olmaya devam etmektedir. Benlik üzerine yüklenen bu süreklilik fikri, onun var olduğu konum üzerine sabit olduğunu, değişime veya bölünüp parçalanmaya tâbi olmadığını göstermektedir. Nitekim benlik hakkında böyle üst bir tanımlama yapmayı gerekli kılan durum ise Descartes'in onu bir cevher olarak nitelendirmesinden kaynaklanmaktadır.

Ona göre; «ben, bütün özü ya da tabiatı/ fitratı sırf düşünmek olan ve var olmak için ne her hangi bir yere ihtiyaç duyan, ne de herhangi bir maddi şeye tâbi/bağımlı olan bir *cevherdim*.» (Rene Descartes, 2020:46) Bu nedenle bedenden tamamen farklı bir yapıya sahip olan ben, hiçbir surette kendi olmaktan bir şey kaybetmemektedir. Fakat benliği bir cevher olarak tasavvur etmiş olan Descartes, ardından bu tam ve kusursuz cevherin varlığına ilişkin bilginin, eksik ve yanılma gücü yüksek duyular tarafından verilmediği düşüncesiyle ben ideasının kaynağını araştırmaktadır. Zira ona göre, eğer bu idea yokluktan çıkarılamayacaksa benden, yani insanın ontolojik yapısından da çıkarılamayacaktır (Rene Descartes, 2020:48). Varoluşun koşulu olan değişime konu olması mümkün olmayan kendilik Descartes için varoluşsal tözün kendisidir. bu noktada onun bu görüşüne dair getirilen farklı bir yorum mevcuttur. Buna göre Descartes aslında kendiliğin mutlak sabit kalışını imgelemek için ontolojik bir *töz* söylemini kullanmamış, aksine esas olan tözü imgeleyebilmek için kendilik gibi kavramlardan yararlanmıştır. Bu bakış açısı şu şekilde dile getirilmektedir; « Her ne kadar Descartes’e göre onları düşünecek bir benlik olmadan düşünceler olmasa da ayırım açtı; ‘ruh’, ‘düşünen şey’, ‘ben’, ve ‘kendim’ tek ve aynı maddi olmayan cevheri ifade etmek için kullanılan farklı ifadelerdir.» (Stephen Priest, 1981:348-351) Bu söylem Descartes’in tartışılmakta olan töz ve kendilik arasında kurulan ilişkinin farklı bir açıdan okunmasını sağlamaktadır. Fakat bizce tartışmanın herkesçe malum olan kısmı tözün kendisi olsun veya olmasın, ki Descartes benliği bir töz olarak kabul etmektedir, bu benliğin kaynağı önemli bir problem alanı teşkil etmektedir. Bu bağlamda Descartes, her şeyin üzerinde mükemmel olan Tanrı tarafından ben ideasının insana verilmiş olduğu kanaatine varmıştır. « Bu surette, bu ideanın, benim haiz olmadığım sahiden de daha yüksek mükemmelliklerin kendisinde toplandığı bir tabiat tarafından, yani Tanrı tarafından bana verilmiş olması şıkkı geliyor.» (Rene Descartes, 2020:48) Ona göre Tanrı, bir cevher olarak gördüğü benlik ideasının da varlığı için zorunluluk teşkil eden üst varlıktır. Çünkü Tanrı terkinin konusu değildir ve dünyada tam olmayan cisimler veya zekâlar veya başka bir takım tabiatlar var ise bu varlık Tanrı’nın kudretine tâbi olmalıdır (Rene Descartes, 2020:49).

Descartes’in benliğe dair sorgulamaları ve bu sorgulamaların beraberinde gelen töz fikrinin kaynağı cogito üzerinden okunmaya devam edebilir. Fakat bu noktada Descartes’in düalist anlayışının,

konuya dâhil edilmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Descartes, ontolojik bir zorunluluk olarak gördüğü ve varlığın tözü, cevheri olarak konumlandığı benliğin kaynağını değindiğimiz üzere Tanrısal bağlamda değerlendirmekle birlikte kesin bir sonuca varamamıştır. Bu bağlamda insanın varoluş alanı olan ruh ve bedenin ontolojik statüsü önem arz etmektedir. Descartes ruh ve bedene ilişkin ikili bir bakış açısı geliştirerek, varlığı bu ikilik üzerinden kurgulamış, benliğe de bu bakış açısıyla yaklaşmıştır. O halde bu aşamada düalizmi ele almamız gerekmektedir.

Descartes düalizmi, insana ait fiillerin bir kısmını ruha bir kısmını ise bedene yükleyerek ikili bir varlık tasavvuru geliştirmektedir. Descartes beden ve ruh ayrımıyla birlikte insanın açıklamakta güçlük çektiği metafizik problemlerin tartışılması için yeni bir ontolojik zemin oluşturmak istemektedir. Çünkü gözlemleri neticesinde insanı büyük ölçüde düşündüren problemlerin neredeyse tamamı beden dışında bir unsur olan ruh alanında gerçekleşmektedir. Descartes’in ruh ve beden tanımlaması bu ayırım üzerine inşa edildiğinden dolayı, düalist bir tutum sergilemesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Ona göre, organlarımızın ısısının ve hareketinin kaynağı bedenken ruh düşüncelerimizin kaynağıdır (Rene Descartes, 2021:22). Yeme, içme, acıkma gibi faaliyetler bedene verilmektedir. Bu durum bedenin varlığının yok sayılmaması gerektiğinin bir göstergesidir. Bu bağlamda Descartes’in cisme dair anlayışı beden tanımlaması üzerinde etkili bir rol oynamaktadır. Cismin varlığını kabul etmesi, bedene ilişkin kabulünün mantıksal zeminini oluşturmaktadır. Onun cisim tanımlaması ise şöyledir; « Cisim deyince bir biçimde sınırlandırılan, belli bir yer tarafından ihtiva edilen ve diğer tüm cisimlerin dışlanacağı biçimde bir uzamı dolduran; dokunma, görme, işitme, tat alma duyularıyla hissedebilen, kendi kendine değil de, kendisine temas eden ve tesirinde kaldığı yabancı bir şey tarafından birçok şekilde hareket ettirilen her şeyi anlıyorum.» (Rene Descartes, 2021:44) Descartes’in cisim anlayışı, bir cisim olarak değerlendirdiği beden hakkında da aynı kabullere sahip olmasına neden olmaktadır. Fakat onun, bu cisim tanımının bedenin mahiyetini anlamada yetersiz kaldığını fark etmesi, sahip olduğu beden tanımlamasından kuşku duymasına yol açmıştır. «Bedenime gelince, doğası hakkında hiçbir kuşku beslemiyordum, zira onu açıkça tanıdığımı düşünüyordum ve eğer onu sahip olduğum mefhumlara göre açıklamak isteseydim şu şekilde betimlerdim,» (Rene Descartes, 2021:44) diyerek yukarıda cisim için yaptığı açıklamayı yapıyor. Descartes’in cisim ve beden için ortak bir tanımlamanın mümkün

olamayacağına dair farkındalığı onun yeni bir beden tasavvurunu ortaya koymasını zorunlu kılmaktadır.

Descartes'in düalist yaklaşımı, bir kısım düşünür tarafından kabul edilen ruh ve beden birliği hakkında oluşan şüphenin neticesidir. Descartes ruhun ve bedeninin varlığını sorgulamakta ve varlığının yanı sıra mahiyetinden şüphe edilmesi gerektiği kanaatine varmaktadır. Ruh ve beden, ortaya koyulan monist yaklaşımın aksine tek bir töz olmayıp, ayrı varlık alanlarına sahiptir. Bu ayrılık ontolojik ve epistemolojik alanda ruhu ve bedeni yeniden tanımlamayı gerektirmektedir. Descartes ruh ve beden sorgulaması yaparken aslında varlığın özünde olan şeyi sorgulamaktadır. Yani gerçekten var olan bir şey olarak benin neliğini sorgulamaktadır (Rene Descartes, 2021:45).

Descartes'e göre bedeninin varlığı, insanın yaşamsal faaliyetleri için zorunluluk teşkil etmekle birlikte, buna ek olarak ruha ait olan yetilerin bazılarının gerçekleşmesi için gereklidir; «Eğer bir bedene sahip olmadığım doğruysa o zaman beslenemeyeceğim ve yürüyemeyeceğim de bir gerçektir. Ruha ait şeylerden biri de hissetmektir ama beden yoksa hissetmekte mümkün değildir.» (Rene Descartes, 2020:45) Onu bu açıklaması ruh ve beden arasındaki etkileşimin reddedilmesinin mümkün olmayacağı kanaatini oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle Descartes'in bu yaklaşımından, bedeninin ontolojik düzlemde insana sağladığı herhangi varoluşsal bir katkı olmadığı kabulü, fiziksel alanda bilginin kaynağı olarak düşünülen ve duyular sayesinde elde edilen bilginin yok sayılmasına neden olacağı çıkarımı yapılabilir. Oysaki Descartes, ruh ve beden arasında gerçekleşen etkileşim sayesinde ortaya çıkan bilgiyi reddetmemektedir. Fakat bilgilerin kaynağı hakkında ikili bir anlayış geliştirmektedir. Bu anlayış onun, bilgiyi insana ulaştıran algıları ikili bir zemine yerleştirmesine neden olmuştur. Bu çeşitlilik şu şekilde kaleme alınmıştır; «Algılarımız da iki türdür biri ruhun neden olduğu algılar, diğeri bedeninin neden olduğu algılar. Ruhun neden olduğu algılar, iradi isteklerimizin algılarıdır ve onlara bağlı olan bütün tasavvurlarımızın ya da bütün düşüncelerimizin.» (Rene Descartes, 2021:38) Algıda oluşturulan bu ikilikte ruhun etkin olduğu durum, bir şeyi isteme noktasındayken söz konusudur. Fakat istediği şeyi algılaması için ruhun başka bir unsurla etkileşime girmesi gerekmektedir. Bu durum ise ruha edilgin bir kimlik kazandırmaktadır (Rene Descartes, 2021:38). Bu etkileşimin gerçekleştiği unsur ise bedendir. Descartes bedeninin müdahalesiyle oluşan algıların büyük bir kısmının sınırlara bağlı olduğunu ve ruha

sınırlar vasıtasıyla geldiğini ifade etmektedir. Bu durum ise iki ayrı unsur arasında etkileşimin varlığından kaynaklanan ontolojik zorunluluğu tanımlama problemini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü sinirler beden gibi fizik âlemin içerisinde ve bedeninin bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Oysa metafizik alanda yer alan ruh ile etkileşimi açıklama noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu durum ise Descartes'in, düalist yaklaşımındaki çıkmazlar nedeniyle eleştirilmesine yol açmaktadır.

Descartes'in düalist anlayışına dair açıklamalarına ve bu anlayışın mahiyetine baktığımızda, ruh ve bedeninin iki ayrı unsur olarak var olduğunu, her ne kadar tam bir şekilde nasıl olduğu ortaya koyulmasa da, ona göre aralarında bir ilişkinin varlığından söz edilebileceği anlaşılmaktadır. Descartes'in böyle bir sorgulamaya girmesinde üst neden olarak tanımlanabilecek bir ana olabileceği kanaati oluşmaktadır. Descartes düalist tavrı geliştirirken bu üst nedeni bulma gayretiyle ilerlemektedir. Onun şüpheci yaklaşımına bir de bu nazarla bakmak gerektiği kanaati oluşmaktadır. Descartes'in ruh ve beden üzerinde yoğunlaştırdığı şüphesinin esas hareket noktası değişmeyen bir töz arayışıdır. O insanın fiziksel anlamda varlığının gereği olarak değerlendirdiği bedeninin ardında başka bir üst varlık kaynağının olduğu düşüncesindedir. Bir başka ifadeyle Descartes, bir öz bir benlik veya kendilik arayışındadır. Bu arayışın cogito ile birlikte büyük ölçüde bir yanıtı kavuştuğu fikri yukarıda değindiğimiz kısımlarda dile getirilmektedir. Fakat esasında meselenin problematik kısmının bu kabulden sonra başladığı düşünülebilir. Çünkü Descartes iki genel kanaatte bedene yüklenen anlamın tamamen dışında bir ontolojik sınır çizmektedir. Ruh ve beden iki tözdür. Descartes benin varlığını da bu töze ilişkin ayırım üzerinden inşa eder. Onun benlik ve beden arasında kurduğu ilişki şu şekilde dile getirilmektedir; «Dolayısıyla ben bütün doğası ve özü düşünmekten ibaret olan ve var olmak için herhangi bir yayılma ve bedene ihtiyaç duymayan bir şeydir, yani tözdür.» (Cengiz İskender Özkan, 2019:243-254)

Öyle ki her iki unsurda sınırları net bir biçimde çizilmiş bir görev alanına sahiptir. Beden fiziksel ihtiyaçları gidermek için bir araçken ruh ise hissi durumların gerçekleştiği soyut bir zemindir. Oysa Descartes benin var olması için daha yetkin ve üst düzey bir varoluşsal alanın olması gerektiğini düşünmeye başladığında, buna paralel olarak benliğin mahiyetini de inceleme yoluna gitmiştir ve şöyle bir sorgulama ortaya koymuştur; «Ama şimdi bütün gücünü ve hünerini beni aldatmak için kullanan son derece

güçlü ve, deyim yerindeyse, kötü ve hileci birinin var olduğunu varsaydığımı göre acaba ben kimim?» (Rene Descartes, 2021:44) Bu sorgulamada dıştan içe doğru veya bir başka ifadeyle görünenden görünmeyene doğru bir ilerleyiş söz konusu olduğu fikri ortaya koyulabilir. Descartes bedene baktığında değişime tâbi olan, olmak için başka bir canlılık kaynağına ihtiyaç duyan edilgen bir yapı ile karşılaşmaktadır. Oysa onun içinde bir yerlerde hissettiği o şey her ne ise hiçbir zaman yok olmamakta, değişime uğramamakta ve varlığını başka bir varlık üzerinden gerçekleştirmemektedir. Bu bağımsızlık hali ise Descartes tarafından, «o halde ben organlar toplamı olan bedenden bağımsız bir varlığa sahiptir» (Rene Descartes, 2021:44), şeklinde net bir ayrımla dile getirilmektedir.

Descartes zihne ait bir bilgi olarak düşündüğü ben idesini, üst bir varlıkla ilişkilendirerek, benin kaynağı sorununu ele almaktadır. Ancak ben kişinin kendi iç dünyasını ilgilendiren ve hakkında istediği şekilde yargıda bulunabileceği bir alandır. Fakat dış dünyada var olan ve varlığına dair duyular vasıtasıyla bilgi elde edildiği düşünülen cisimler söz konusudur. Duyular vasıtasıyla elde edilen bilgi ile üzerinde tanımlama yapılan ve belirli bir nelik verilen cisimler söz konusu olduğunda, bilginin kaynağı problemi tartışma konusu olmaktadır. Kişi kendisi dışındaki bir varlığı o varlığın fiziki özelliklerine göre tanıyor, fiziksel anlamda maruz kaldığı her bir değişim onun hakkında yeni bir tanımlama getirmeyi zorunlu kılacaktır. Ancak insan dış dünya hakkında, süregiden değişimin aksine, değişmeyen sabit bir bilgiye sahiptir. Descartes bu durumu dış nesnenin bilgisini kendiliğin bilgisinde olduğu gibi zihinde konumlandırmaktadır. Bu konumlandırmayı ise Descartes düşüncesinde önemli bir konuma sahip olan *balmumu* örnekleme üzerinden açıklamaktadır. Bu örnekte kovandan çıkartılmış balmumu parçası, cismin zihinsel bilgisi açısından incelenmektedir. Kovandan çıkarılan bu balmumu daha önce ifade edilen cisimsel özelliklerin tümüne sahiptir. «İçerdiği balın yumuşaklığını hala yitirmemiş, hala çiçeklerin kokusundan izler taşıyor, peteğin rengi, biçimi çiçeklerin kokusundan izler taşıyor, peteğin rengi, biçimi, büyüklüğü hala belirgin, katı ve soğuk, ona dokunabiliyorum. Kısacası cismin açıkça bilinmesini sağlayacak her şey bu balmumu parçasında da var.» Fiziksel bir varlığın taşınması gereken her bir özelliği kendisinde barındırmakta olan balmumu hakkında herkes «O bir balmumdur» şeklinde yargıya varabilir. Fakat balmumu onun cisim olarak nitelendirilmesini sağlayan özellikleri kaybettiğinde de, yani ateşe yaklaştırılıp erimeye başladığında da o hala aynı balmumu olarak kalmış mıdır? Descartes'in

bu soruya cevabı; «Tabi ki kalmıştır. Bunu da kimse yadsıyamaz.» (Rene Descartes, 2021:48) şeklinde olmuştur. Çünkü balmumu olarak ifade edilen unsurların tamamı duyularla algılanan cisimsel özelliklerdir. Oysa Descartes'e göre bu özellikler duyular aracılığıyla fark edilmektedir. Duyuların bilgisi ise değişime tâbidir. Oysa balmumunun bilgisi duyuların dışında bir bilgidir. «Bu noktada belki de balmumu, ne o bal yumuşaklığı, ne o çiçek kokusu, ne o beyazlık, ne o petek, ne de sesti, şimdi düşünüyorum da önceden bana o biçimler altında görünen cisimler şimdi başka biçimde algılanıyor.» (Rene Descartes, 2021:49) O halde bir cisim fiziksel özelliklerinden arındırılarak algılanmak istendiğinde, başka bir nesne olarak algılanma ihtimali yüksektir. Descartes bu algılamayı tahayyül olarak nitelendirmektedir. Oysa bu anlayışa göre insanın cisimlere yönelik algısı tahayyülün çok ötesindedir. Eğer bir kişinin balmumunu tahayyül yoluyla algıladığı kabul edilirse, erimiş bir balmumunu kare veya silindir şeklinde hayal ederek yeni bir balmumu bilgisi oluşturması gerekmektedir. Uzamın bu denli genişlemesi beraberinde bir bilinmezlik getirmektedir. Descartes ise tahayyül yoluyla imgelenen balmumu düşüncesi, imgelemin dışında zihinsel bir balmumu bilgisinin varlığının yadsınamayacağını ifade etmektedir;

«Genişlemesine bakarak tahmin ettiğimden daha fazla şekle girebileceğini düşünmüş olsaydım, balmumunu açık bir biçimde algılayamazdım. Bu durumda balmumunun ne olduğunun tahayyül edilerek algılanamayacağını, onu sadece anlığımın kavrayabileceğimi kabul etmem gerekiyor.» (Rene Descartes, 2021:49) Bu kavrama, anlığın yani zihinsel öngörünün etkin rol oynadığı bir algılama biçimidir. Kişinin nesneye yönelik dikkati onun algılanma düzeyini etkilemektedir. Eğer görünüşe dayalı bir algılama gerçekleşiyorsa, Descartes için bu nesneyi sadece kendisi olarak algılamının dışında bir algılama şeklidir. Çünkü bu aşamada kişi dış faktörlere bağlı kalarak cismin özünde sabit olan bilgiyi göz ardı etmektedir. Bu durum ise bir nesnenin fiziksel yönünün, o nesnenin tanımlanmasında veya isimlendirilmesinde tek ve değişmez bir unsur olduğu yanlışlığını meydana getirmektedir. Ancak Descartes'in balmumu örneğiyle de ortaya koymak istediği düşüncenin birincil itirazının bu fikri çürütmeye yönelik olduğu sonucuna varıyoruz. Yani o bir varlığın uzamında meydana gelen değişimin, o nesnenin kendisinde sabit olan özü veya başka bir ifadeyle kendiliğini değiştirmeyeceği düşüncesindedir.

Sonuç olarak Descartes'ın varlığın mahiyetine ilişkin geliştirmiş olduğu düalist yaklaşımın zeminini, varlığa ilişkin bir öz, bir benlik veya kendilik arayışı

oluşturmaktadır. Kısacası Descartes'ın varlığından şüphe etmediği bir benlik anlayışı olduğu kanaati oluşmaktadır. Bu benlik bedenine aksine değişimden uzak sabit bir cevher konumundadır. Ruhta konumlandırılan benlik, beden gibi bozulmanın ve ölümün konusu olmayıp, varlık alanında sürekliliğe sahiptir.

David Hume'un Düşüncesinde Değişim Fikri ve Kendilik Problemine Yansımaları

Değişimin varlığı tartışması felsefe tarihi boyunca felsefi düşüncenin seyrinde belirleyici konuma sahiptir. Değişim hareketle ilişkili olarak düşünüldüğünde, bu konuda iki önemli isim olan Parmenides ve Herakleitos önemli bir konuma sahiptir. Parmenides sabitliği yani hareketin yokluğunu kabul ederken, Herakleitos hareketin zorunluluğunu savunmaktadır. Herakleitos hareketi kabul edişi, değişimin kaçınılmaz bir olgu olduğu düşüncesini beraberinde getirmektedir. Çünkü mutlak hareket fikri bir varlığın değişmeden kalmasını imkânsız hale getirmektedir. Bu durum ise mutlak bir öz, cevher fikrinin reddedilmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda Hume varlıkların sürekli değişim halinde olduğu fikrini savunmaktadır. Ona göre her şey hareket halindedir. Bu değişkenlik hem ruhu hem bedene ait duyuları etkileyen bir yapıya sahiptir. Hume özellikle algılar ve duyuların değişimine vurgu yapmaktadır; «Gözlerimiz algılarımızı değiştirmeksizin yuvalarında dönemez. Düşünce yetimiz görme yetimizden de değişkendir ve tüm öteki duyu ve yetilerimiz bu değişikliğe katkıda bulunurlar; ayrıca ruhun değişmeksizin belki de bir an için bile aynı kalan tek bir gücü yoktur.» (David Hume, 2015:174) Bu doğrultuda düşünüldüğünde sürekli değişen bir şeyin sabit bir öze sahip olduğundan söz etmek mümkün değildir. David Hume'un kendilik probleminine yaklaşımı bu bağlamda ele alındığında, kendilik probleminin içinde barındırdığı değişmeyen töz fikri onun mutlak değişim fikriyle çelişmektedir.

Kendilik Hume'a göre dış dünyada varlığı somut olmayan, soyut bir yapıya sahiptir. Bu nedenle kendiliğin değişimin konusu olması da söz konusu olamamaktadır. Değişim bir anlamda ontolojik varlığın bir ispatı olarak değerlendirildiği düşüncesi oluşmaktadır. Bundan dolayı değişime konu olmayan veya değişimine dair herhangi bir deneyime sahip olmadığımız bir şeyin varlığından söz edilemeyeceği düşüncesi kabul edilmektedir. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde ise Hume kendiliğin deneyimin konusu olamayacağı kanaatindedir (David Hume, 2015:173). Çünkü bir varlığın deneyimin konusu olabilmesi için fiziki varlığından hareketle soyutlanmış

bir tasarımının olması gerekmektedir. Benlik için böyle bir tasarım Hume'a göre söz konusu değildir; «Her gerçek tasarımı ortaya çıkaran şey belli bir izlenim olmalıdır. Ancak benlik ya da kişi herhangi bir izlenim değil, çeşitli izlenim ve tasarımlarımızın onunla bir ilişkisi olduğunu sandığımız şeydir.» (David Hume, 2015:173) Bu anlamda benliğin yanılısamadan öte bir şey olmadığı öne sürülmektedir. Bu yanılısamanın temelinde imgelemin algılar üzerinde oluşturduğu etkiden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu düşünceye göre Hume'un yaklaşımı şu şekildedir; «Hume ilk açıklamasında algıların bu türden bir birlikte- varoluşundan imgelemi sorumlu tutar; ben'in gerçekte yalın ve bölünmez bir şeymiş gibi davranıp, algıları bir araya getiren bir ilke rolü oynamasını imgelemin sağladığını öne sürer.» (Funda Neslioğlu Serin, 2017:29) Bu ifadelerden de anlaşılmaktadır ki; algıların oluşması, imgelemin zihni yanıltmasından ibarettir. Zihnin bu denli bir yanılgı içerisinde nesnelere yönelik gerçek bir bütünlük algısının oluşmasına yol açmaktadır. Oysaki Hume'un anlayışında böyle bir durum söz konusu değildir. O halde sabit bir benlik arayışının nedeni sorgulanmaktadır. Bu bağlamda çeşitli yaklaşımlar geliştirilmektedir. Bunlardan biri benliğin kavramsal düzeyde dilsel varlığına ilişkindir. Öyle ki bu yaklaşıma göre ben'liğin Hume düşüncesine göre tözsel bir varlığı olmamasına rağmen, benliğe ilişkin töz arayışı, dış dünyada kavramsal olarak yer almasından kaynaklanmaktadır. Arıcı bu durumu şöyle ifade etmektedir; «Hume'cu tavır ontolojik boşluk görüşü benimsenerek hala savunulabilir. Bu görüşe göre ben hissi bir yanılısama olmayabilir ama ontolojik olarak pekâlâ tözel bir varlığa da işaret etmemektedir. Başka bir deyişle, ben hissi kavramsal, dilsel ya da formel bir statüden öte ontolojik bir değere sahip değildir» (Murat Arıcı, 2015:66-75).

Benlik tasarımının nesnel bir varlık alanı olmadığından dolayı algının konusu olamaması, ona dair ortaya koyulan bilginin çıkarımdan öteye gidememesine yol açmaktadır. Bir kişi varlığını algılamak için etrafında algıladığı durum ve olaylardan hareketle çıkarım yapmak durumundadır. Bu bağlamda algı olmaksızın hiçbir şey yakalanamaz (David Hume, 2015:174). Algı vasıtasıyla yakalanan şeylerin bilgisi ise bağlayıcı bir yapıya sahip değildir. Aksine bu bilgi değişken bir yapıdadır. Algılanan varlığın algılama esnasında sahip olduğu durum, algılayan kişinin düşüncesini yönlendirmektedir. Algıların sürekli değişim halinde olan varlıklara bağlı olması, onlar üzerinden elde edilen bilginin değişkenliğini de beraberinde getirmektedir. Ancak sürekli olan

bu değişimi kişinin fark etmeyip, bir nesneyi her seferinde aynı şekilde algıladığını düşünmesi, o kişide değişmeyen bir gerçeklik fikri uyandırmaktadır. Hume'a göre iki çeşit algı vardır; «Herkes kolayca kabul eder ki iki çeşit algı arasında fazla sıcaktan doğan ıstırap duygusu ve itidalli bir hararetin verdiği haz ile bu duyumu sonradan bellekte canlandırmak veya hayal gücü ile önceden duymak arasında çok büyük bir fark vardır. Bu son iki yeti, bize, duyularımızın algılarının bir taklit veya bir kopyasını sağlayabilir, fakat ilk duygu olanca kuvvet ve canlılığı ile hiçbir zaman yeniden canlandıramazlar.» (David Hume, 2022:55) Aslında Hume'un bu ifadeleri duyum ve bu duyumun sonradan zihinde canlandırılması halini dile getirmektedir. Yani Hume, nesneyle ilk karşılaşma anında gerçekleşen algılamayı duyumsama olarak kabul etmektedir. Bu ilk duyumsama nesnenin gerçek algısıdır. Bundan sonra aynı nesneye dair gerçekleşen bütün algılamalar duyumsamanın ötesinde, o nesneye dair ilk duyumsamanın hatırlanmasıdır. Bu ise hiçbir zaman ilk algılama gibi gerçek olmayacaktır. Çünkü kişi zihninde yer eden izlenimi hatırlamanın dışında bir şey yapmamaktadır. İlk algılama esas duyumsama iken ikinci algılama taklittir. Hume'un taklit olarak değerlendirdiği ikinci algılamanın tekraren ortaya çıkabilmesi için bir vasıtaya ihtiyaç vardır. Bu bağlamda Hume algıların tekrar hatırlanmasını sağlayan şeyin düşünce olduğunu dile getirmektedir. Descartes tarafından varoluşsal bir şekle büründürülen düşünme, Hume için duyumsanan tasarımın hatırlanmasına aracılık eden basit bir unsur olarak tanımlanmıştır. Bir başka ifadeyle düşünce duyudan daha aşağıda bir konuma yerleştirilmektedir (David Hume, 2022:56). Ona göre düşünce sınırlı bir alana sahiptir. Zihnin işleyişinde bir figür olan düşünce düşünüldüğü kadar sınırsız değildir. «Zihnin bütün bu yaratıcı kudretinin duyularla deneyin bize sağladığı malzemeyi tertiplemek, yer değiştirmek, çoğaltmak veya azaltmak gücünden fazla biri şey olmadığını görürüz.» (David Hume, 2022:57) Bu nedenle duyumsamanın ardında düşünce yoluyla gerçekleşen hiçbir algılama gerçek değildir.

TARTIŞMA

Değişimin ve beraberinde gelen zihinsel yanılsama, algılanan nesneye ilişkin sahip olunduğu sanılan net bilgiyi açıklama noktasında kavramsal boşluk oluşturmaktadır. Hume'un algı ve nesnesi arasındaki ilişkiye yönelik söylemleri, paradoksal bir durumun söz konusu olduğu hissi uyandırmaktadır. Kişi

algıladığını düşünüyor ama aslında ortada algılanacak bir sabite yok. Hume algı ve nesnesi arasındaki çelişkili durumu, algılar *algılar demeti* (bundle teori) teorisyle çözüme kavuşturmayı hedeflemiştir. Hume'a göre kişinin sürekli meydana gelen değişim içerisinde, bir nesneyi sabit bir varlığa sahipmiş gibi algılaması *algılar demetinin* sebep olduğu bir yanılsamadır. «İnsanlığın geri kalanının kavranamayacak bir hızla birbirini takip eden ve sürekli bir akış ve hareket içinde olan farklı algıların bir demetinden ya da derleminden başka bir şey olmadıklarını ileri sürmeyi göze alabilirim.» (David Hume, 2015:174) Bu durumda kişinin geçmiş tecrübesini bugüne ve geleceğe taşıması, varlığı gözlemlediği an içerisinde değerlendirmesi ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Kişi nesneye her baktığında sadece ilk duyumsadığı anı hatırlamaktadır. O halde bir nesne hakkında doğru ve ona uygun bilgi elde edilemeyeceği düşüncesi oluşmaktadır. Bu bağlamda Hume deney yoluyla saptanan bilginde algılar yoluyla edinilen zihinsel bilgi gibi değişken olduğunu düşünmektedir. «Zira deneyden çıkarılan bütün çıkarsamalar temel olarak geleceğin geçmişe benzeyeceğini ve birbirlerine benzer kuvvetlerin benzer hissedilir niteliklere bağlı bulunacaklarını içerirler. Eğer tabiatın seyrinin değişebileceği ve geçmişin gelecek için hükümlü olabileceği hakkında az çok bir şüphe varsa her deney boş olur ve herhangi bir çıkarsama veya sorgulamaya imkan veremez.» (David Hume, 2022:85) Cisim için böyle bir belirsizlik söz konusu olduğunda ise o cismin sabit bir tözünden bahsedilemez.

Hume zihnin algı nesneleri üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığını düşünmektedir. Algılanan imge için zihin geçişi sağlar. Zihin ve algı nesnesi arasındaki bu ilişki tiyatro sahnesi benzetmesiyle anlatılmaktadır; «Zihin bir tür tiyatro sahnesidir: orada çeşitli algılar ardışık olarak kendilerini gösterirler; geçerler, yeniden geçerler, kayıp giderler ve sonsuz bir duruş ve durum çeşitliliği içinde birbirleriyle karışırlar.» (David Hume, 2015:174) Zihinden geçen bu algılar ardışık bir biçimde birbiri ardına sıralanan algılardır. Aralarında herhangi bir bağlantı yoktur. Bu sebeple hiçbir algı bir diğeri üzerinde etki edemez. Bu noktada kişinin zihninde oluştuğunu zannettiği ve cisim üzerinde kesin kanaate varmasını sağlayan şeyin neliği problemi ortaya çıkmaktadır.

Problemin kaynağı, zihinde bu denli birbirinden ayrı bir imgeleme sahip olan tikel duyumsamalardan tümel bir kanaate ulaşmayı sağlayan faktörün neliğidir. Çünkü Hume'un ifadelerinden kişinin soyut bir alan olan ve her an değişmekte olan ruhi alanında tümel

bilgi üretme durumu yoktur. O halde imgeler arasında kurulacak olan bağlantı harici bir vasıta sayesinde kurulabilecektir. Hume göre algılar arasında geçişliliğe imkan veren şey özdeşlik tasarımıdır. Hume özdeşlik tasarımı şu şekilde ifade etmektedir; « varsayılan bir zaman değişimi boyunca değişmez ve kesintisiz kalan bir nesnenin seçik bir tasarımı taşıyız ve bu tasarıma özdeşlik ya da *aynılık* tasarımı deriz.» (David Hume, 2015:175) Hume özdeşlik tasarımının yanılmasından kaynaklı bir tasarım olarak görmektedir. Ona göre aslında zihnin algıladığı nesneler arasında kesintisiz bir ilişki vardır. Bu ilişki sayesinde nesneler sürekli ve pürüzsüz bir biçimde algılanır. Fakat algılama esnasında var olan bu süreklilik, bir nesnenin algısının değişime uğramada her an aynı kaldığı yanılgısına neden olmaktadır. Bu yanılma nesnelerin ardışıklığı yerine onların özdeş olduğu düşüncesine neden olmaktadır. Hume' a göre varlığa ilişkin ortaya koyulan ve mutlak varlığına inanılan *ruh*, *benlik* ve *töz* kavramları ardışık tasarımların arasındaki kesintiyi gizlemek amacıyla oluşturulmuştur (David Hume, 2015:175). Bir başka ifadeyle bu kavramlar duyumsanan tasarımların aslında bir yekûna işaret etmeyişi gizlemek ve sanki tümel tasarımın bir parçasıymış izlenimi vermek amacıyla, sonradan ortaya atılmış kavramlardır.

Ruh, benlik ve töz gibi kavramlar mutlak surette değişimin ve geçişliliğin olmadığı bir varlık alanında bulunabilirler. Çünkü bu kavramlar özellikle benlik kavramı sabit bir oluşu zorunlu kılmaktadır. Hume'un reddettiği bu kavramlar özdeşlik fikrinin sebep olduğu yanılmasından kaynaklanmaktadır. Esasında zihinsel alanda özdeşlik algısını oluşturan etken benzerlik, birliktelik ya da nedensellik tarafından bir araya getirilen parçaların ardışıklığından meydana gelen aynılık düşüncesidir. (David Hume, 2015:1746) Zihnin ilişkili nesneler ardışıklığını özdeşlik olarak tasavvur edip değişimi fark etmeyişi, düşünce yetisinin nesnedeki değişime dair adaptasyonunun hızından kaynaklanmaktadır. Bir nesneye eklenen bir kütlenin büyüklüğü fark edilir düzeyde dahi olsa zihin bu değişimi nesnenin ilk haliyle bağdaştırmakta ve onu aynı nesne olarak algılamaya devam etmektedir. Hume eksik özdeşlik olarak kavramsallaştırdığı bu algılama türünün, düşüncenin kesintisiz ilerlemesinden kaynaklandığını dile getirmektedir. Bir nesnenin sahip olduğu boyutla o nesnede meydana gelen değişimin fark edilmesi arasında mutlak bir ilişki söz konusudur. Bir dağın geçirdiği birkaç inçlik değişim, zihnin algılayamayacağı düzeydedir. Bu nedenle zihinsel algılama alanında dağ hiçbir değişikliğe uğramamış olarak tasavvur edilmektedir. Hume'a göre değişimin

gözlemlenebilir olması durumunda ise nesneye dair yargıda da değişiklik meydana gelebilir. Ancak Hume'a göre değişimin büyüklüğüne karşın devam etmekte olan algılamadaki özdeşliğin nesneler arasındaki *ortak erek* bağlantısından kaynaklanmaktadır. Hume bu düşüncesini gemi örneği üzerinden açıklamaktadır; «Önemli bir parçası sık tadilat tarafından değiştirilmiş bir geminin hala aynı gemi olduğu düşünülür; nitekim gereçlerin farklılığı ona bir özdeşlik yüklememizin önüne geçmez. Parçaların, üzerinde anlaşıldıkları ortak erek, onların tüm değişimleri sonucunda yine aynıdır ve imgelemin cismin bir durumundan bir diğerine kolay geçişini sağlar.» (David Hume, 2022:178) Çünkü burada geminin var oluşundaki temel gayeye ilişkin herhangi bir müdahale söz konusu değildir. Yalnızca gemiyi oluşturan parçalar değişmektedir. Bu da ortak erek bağlantısının sağladığı gemi tasarımına zarar vermemektedir.

NETICE

Hume'un, algı vasıtasıyla meydana gelen bilgilerin tümünün zihinde özdeşlik, benzerlik ve nedensellik sayesinde kesintisiz bir imgeleme sebep olduğuna ilişkin yaklaşımı *kişisel özdeşlik* problemine ilişkin kanaatlerinde de oldukça etkilidir. Hume'un kendilik, benlik veya töz gibi değişmeyen bir varoluşsal özün kabulünü gerçeklikten uzak olarak değerlendirmesi, kişisel özdeşlik anlayışının da aynı doğrultuda şekillenmesine neden olmuştur. Değinildiği üzere Hume'a göre özdeşlik bir yanılgıdan ibarettir. Özdeşlik suni bir yapıya sahiptir. Aslında varlığın ontolojik olarak barındırmadığı imgelemler özdeşlik vasıtasıyla varlığa ilişmektedir. Bu bağlamda benlik tasavvuru da özdeşliği oluşturmaya sağlar açıklarken de belirtildiği gibi, benzerlik, bitişiklik ve nedensellik ilişkilerinden bazıları özdeşliğin oluşturduğu bir yanılgıdan ibarettir. Hume göre karakter, kişilik, özdeşlik gibi unsurların bir insanda olduğundan bahsedilmeyeceği gibi eylemlerde süreklilik ve tutarlılıktan da bahsetmek tamamen anlamsız bir çaba olarak görünmektedir (Mehmet Alperen, 2018:90-114). Bu sayede ilişkilerin özleri tasarımların kolay bir geçişini sağlamaktadır (David Hume, 2015:179). Hume özdeşliğe ilişkin kurmuş olduğu ilişkisel yapı üzerinden kişisel özdeşliği de tanımlamakta ve şöyle bir çıkarımda bulunmaktadır; « Kişisel özdeşlik fikrimiz bütünüyle düşünce yetisinin bağlantılı bir tasarımlar zinciri boyunca ve yukarıda açıklanan ilkelere göre pürüzsüz ve kesintisiz bir şekilde ilerlemesinden kaynaklanmaktadır.» (David Hume, 2022:39) Benzerlik ve nedensellik vasıtasıyla

sağlanan algıdaki bu süreklilik, bellek tarafından oluşturulmaktadır. Benzerlik için düşünülecek olursa, bir nesnenin geçmiş algıları bellek vasıtasıyla saklanmakta ve düşünce zinciri oluşumu esnasında benzer algıların zincire yerleşmesini sağlamaktadır. Keza nedensellik de benzerlik gibi belleğin bir ürünüdür. Nedensellik, birbirini karşılıklı olarak üreten farklı algıların ya da varoluşların bir dizgesidir (David Hume, 2022:139). Bu dizgenin oluşması bellekte depolanan tasarımların karşı karşıya gelmesiyle birlikte kurulan nedensellik ilişkisi sayesinde. Bu bağlamda bakıldığında benzerlik ve nedensellik aslında sonradan bellek sayesinde ortaya çıkan belleğe bağlı zihinsel bir işlemdir. O halde benzerlik ve nedensellik vasıtasıyla meydana gelen kişisel özdeşlikte varlığı sabit olmayan ve bellekte saklı algı dizgelerinin oluşturduğu bir bilgidir. Bu bağlamda kişisel özdeşliğin değişmeyen bir ben fikri vermesi, sabit bir kişisel bilginin kaynağı olması mümkün görünmemektedir.

Kısacası David Hume, düşünce sistemini mutlak değişim fikri üzerine kurmuştur. Değişimin mutlaklığı ise onu töz fikrini reddetmesine neden olmaktadır. Buna bağlı olarak da kişinin değişmeyen bir kendiliğe sahip olması Hume göre imkânsız bir durumdur. Hume'un kendiliği reddetmesinin bir diğer sebebi, kendiliğin dışsal bir varlığının olmayışıdır. Ona göre bir tasarım olarak kendilik fikrinin oluşması için duyumsanarak algılanan dışsal bir benlik tasarımına ihtiyaç vardır. Fakat tamamen soyut bir kavram olan benliğin tasarıma konu olması mümkün olmadığı için onun varlığına kanaat getirmekte imkân dışındadır. Temelde bu iki neden ve bunların yol açtığı ontolojik çıkmazlar nedeniyle Hume kendiliğin varlığını kabul etmemektedir.

SONUÇ

Descartes ve Hume kendilik problemine dair ortaya koydukları görüşlerde iki zıt görüş alanında yer almaktadır. Bu iki filozofun düşüncelerinden yola çıkarak, kendilik probleminin, varlığı okuma şeklinin bir neticesi olarak görmek mümkündür. Zira Descartes bir cismin var olabilmesi ve varlığının algılanabilmesi için sahip olması gereken şartları dile getirmektedir. Bu şartlar değişim konusu olmanın dışında, sabit bir özü zorunlu kılmaktadır. Bu sabite sayesinde bir varlık alanından, değişmeyen bir benlikten ve algının konusu olmanın mümkün olmasından söz edilebilecektir. Ancak Hume mutlak değişim fikrini kabul ederek sabit, değişmeyen bir tözün varlığını kesin olarak reddetmektedir. Böylece algılama, kesin bir çıkarımda

bulunma ve değişmeyen sabit bir öz fikrinden söz etmekte mümkün olmamaktadır. Kısaca ifade edecek olursak, Descartes ve Hume varlığa yaklaşım şekilleri ve bu yaklaşım şeklinde var olan ön kabuller kendilik problemine dair iki zıt bakış açısı ortaya koymalarına neden olmuştur. Bu farklı yaklaşım şeklinin birincil sebebi *değişim* ve buna bağlı olarak *töz*'e ilişkin kabullerin tamamen farklı olmasıdır. Descartes'in varlıkların bir töze sahip olması gerektiği kanaatiyle şüphesini ruh ve beden ikilemine yöneltmiştir. Çünkü şüphesinin birincil kaynağı olan varlığı sabit olan ilke arayışında bir sonuca varmış ve *düşünmenin* tözsel fonksiyon olduğuna kanaat getirmiştir. Hume'un fikirleri içerisinde Descartes'in *düşünme* eylemine yüklemiş olduğu bu ontolojik zorunluluğu kabul etmemekle birlikte eleştirmektedir. Ona göre sınırlı bir alana sahip olan düşünce, zihnin parça parça olan algıların tertibi için bir figür olmak dışında bir özelliğe sahip değildir.

KAYNAKÇA

1. Murat Arici. (2015). «Zihinsel Alanda 'Ben Hissi' Neye Karşılık Gelir?» *Dört Öge* 7.
2. David Hume. (2015). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. çev. Ergün Baylan. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2. Basım.
3. David Hume. (2022). *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*. çev. Cevahir Ceylan. Eskişehir: Dorlion Yayınları, 1. Basım.
4. Descartes. (2021). *Meditasyonlar*. çev. Engin Sunar. İstanbul: Say Yayınları, 4. Basım.
5. Funda NESLİOĞLU SERİN. «Hume'da Ben İdesinin Bilgikuramsal Temellerinin Bir Çözümlemesi». *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 29.
6. Mehmet Alperen SAZ. «Hume'un Algılar Demeti Kuramı ve Zihin Felsefesi Tartışmalarına Etkisi». *Din Felsefe Araştırmaları* 4/7 (ts.).
7. Ülker Öktem. (2020). «Descartes'da İlk Hakikat: Cogito». *Dört Öge* 18.
8. Cengiz İskender Özkan. (2019). «Descartes'ın Zihin Teorisi ve Sınırları». *MetaZihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi* 2/2.
9. Stephen Priest. (1981). «Descartes, Kant, and Self-Consciousness». *The Philosophical Quarterly* <https://doi.org/10.2307/2219405>
10. Rene Descartes. (2021). *Duygular Yada Ruh Halleri*. İstanbul: Alfa Yayınevi, 4. Basım.
11. Rene Descartes. (2020). *Metot Üzerine Konuşmalar*. çev. Atakan Altınörs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2. Basım.
12. Şahabettin Yalçın. (2023). *Felsefe Dünyası*. «Descartes ve Özne Olarak Benlik». *Türk Felsefe Derneği Yayını*

REFERENCES

1. Murat Arici. (2015). «Zihinsel Alanda ‘Ben Hissi’ Neye Karşılık Gelir?» *Dört Öge* 7.
2. David Hume. (2015). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. çev. Ergün Baylan. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2nd edition.
3. David Hume. (2022). *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*. trans. Cevahir Ceylan. Eskişehir: Dorlion Yayınları, 1st edition.
4. Descartes. (2021). *Meditasyonlar*. çev. Engin Sunar. İstanbul: Say Yayınları, 4th edition.
5. Funda NESLİOĞLU SERİN. «Hume’da Ben İdesinin Bilgikuramsal Temellerinin Bir Çözümlemesi». *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 29.
6. Mehmet Alperen SAZ. «Hume’un Algılar Demeti Kuramı ve Zihin Felsefesi Tartışmalarına Etkisi». *Din Felsefe Araştırmaları* 4/7 (ts.).
7. Ülker Öktem. (2020). «Descartes’da İlk Hakikat: Cogito». *Dört Öge* 18.
8. Cengiz İskender Özkan. (2019). «Descartes’ın Zihin Teorisi ve Sınırları». *MetaZihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi* 2/2.
9. Stephen Priest. (1981). «Descartes, Kant, and Self-Consciousness». *The Philosophical Quarterly* <https://doi.org/10.2307/2219405>
10. Rene Descartes. (2021). *Duygular Yada Ruh Halleri*. İstanbul: Alfa Yayınevi, 4th edition.
11. Rene Descartes. (2020). *Metot Üzerine Konuşmalar*. trans. Atakan Altınörs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2nd edition.
12. Şahabettin Yalçın. (2023). *Felsefe Dünyası*. «Descartes ve Özne Olarak Benlik». *Türk Felsefe Derneği Yayını*

